

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi" to'g'risidagi PF-4947-son Farmoni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. – T., 2017, 39 b
2. Turakulov O.X. Axborotlashtirilgan ta'lim muhitida ta'limni boshqarish. O'quv-metodik qo'llanma. – T.: Fan va texnologiya, 2010, 156 b.
3. Turakulov X.A., Turakulov O.X. Intellektuallashtirilgan o'qitish tizimlari negizida bo'lajak o'qituvchilarni intellektual faoliyatga tayyorlash. Monografiya. – T.: "Innovatsion rivojlanish nashriyot – matbaa uyi", 2020, 224 b.].
4. Turakulov O.X. Axborotlashgan ta'lim muhitida ta'limni boshqarish. O'quv-metodik qo'llanma. – T.: Fan va texnologiya, 2010, 156 b.

O'SMIR DEVIATSIYASI XULQ-ATVORINING SHAKLLANISHI VA NAMOYON BO'LISHI

Yusupov Umidjon Salim o'g'li

O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax fililali

Abdurashidova Farangiz

O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax fililali talabasi

Annotatsiya: Ushbu tesizda o'smir deviatsiyasi xulq-atvorining shakllanishi va namoyon bo'lishi haqida fikrlar keltrilgan, shuningdek xulq-atvorning namoyon bo'lishining psixologik jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'smir, huquqbuzarlik, temperament, xulq-atvor, gender farqlar, emotsional holatlar, kognitiv jarayonlar, deviatsiya, OAV, madaniy muhit.

O'smirlik deviatsiyasi jamiyat me'yorlari yoki kutishlaridan chetga chiqadigan va ushbu yosh guruhidagi shaxslar uchun odatiy yoki maqbul xatti-harakatlar chegaralaridan tashqarida ko'rib chiqiladigan xatti-harakatlarni anglatadi. U qoidalarini buzish, huquqbuzarlik, giyohvand moddalarni suiste'mol qilish, tajovuzkorlik, vandalizm va boshqa ijtimoiy yoki xavfli xatti-harakatlar kabi xatti-harakatlarning keng doirasini o'z ichiga oladi.

O'smirlik - bu sezilarli jismoniy, kognitiv va ijtimoiy-emotsional o'zgarishlar bilan tavsiflangan davr. Bu o'zgarishlar deviant xulq-atvor bilan shug'ullanish ehtimolini oshirishi mumkin, chunki o'smirlar o'z shaxsiyatini o'rganadilar, mustaqillikka intiladilar va tengdoshlari ta'sirida harakat qiladilar. Har xil xavf omillari o'smirlik deviatsiyasiga yordam berishi mumkin. Bularga temperament, impulsivlik, o'zini o'zi boshqarishning pastligi yoki sensatsiyaga intilish tendentsiyalari kabi individual omillar kiradi. Ota-onaning noto'g'ri tarbiyasi, oilaviy nizolar va ota-ona nazoratining yetishmasligi kabi oilaviy omillar ham rol o'ynashi mumkin. Tengdoshlarning ta'siri, maktab bilan bog'liq omillar va jamoaning xususiyatlari deviant xatti-harakatlarga yordam berishi mumkin.

O'smirlik deviatsiyasi xavfini kamaytiradigan himoya omillarini hisobga olish muhimdir. Bu omillarga ota-onalar bilan ijobiy munosabat, oilani qo'llab-quvvatlash, tengdoshlarning ijobiy ta'siri, darsdan tashqari mashg'ulotlarga jalb qilish, ta'lim olish imkoniyati va jamoatchilik yordami kiradi.

Bir nechta psixologik va ijtimoiy nazariyalar o'smirlik deviatsiyasining shakllanishi va namoyon bo'lishini tushuntirishga yordam beradi. Misol uchun, ijtimoiy ta'lim nazariyasi shaxslar deviant xatti-harakatlarni kuzatish va modellashtirish orqali o'rganishlarini taklif qiladi. Shtamm nazariyasi odamlarning jamiyatdagi tanglik yoki umidsizlikka javob sifatida deviant xulq-atvor bilan shug'ullanishi mumkinligini ta'kidlaydi. Birikish nazariyasi deviant xulq-atvor bilan shug'ullanish ehtimolini kamaytirishda xavfsiz ulanishlar muhimligini ta'kidlaydi.

Gender farqlarning ta'siri, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlik deviatsiyasining namoyon bo'lishida gender farqlari bo'lishi mumkin. Erkaklar jismoniy tajovuz yoki huquqbuzarlik kabi og'ishning ochiq shakllarida ko'proq ishtirok etadilar, ayollar esa munosabatlardagi tajovuzkorlik yoki ichki xatti-harakatlarga ko'proq moyil bo'lishi mumkin. Gender farqlarini o'rganish turli jinsdagi o'smirlar duch keladigan o'ziga xos muammolar haqida tushuncha beradi.

O'smirlik deviatsiyasi shaxslar va jamiyat uchun uzoq muddatli oqibatlariga olib kelishi mumkin. Bu akademik muvaffaqiyatsizlik, giyohvand moddalarni suiste'mol qilish kasalliklari, ruhiy salomatlik muammolari, jinoiy aloqalar va sog'lom munosabatlarni shakllantirishdagi qiyinchiliklarning yuqori xavfi bilan bog'liq. Deviant xatti-harakatlarning mumkin bo'lgan uzoq muddatli oqibatlarini tushunish erta aralashuv va oldini olish harakatlarining muhimligini ta'kidlashi mumkin.

O'smirlar deviatsiyasining oldini olish va hal qilishda qo'llab-quvvatlovchi va himoya qiluvchi maktab va jamoat muhitini yaratish juda muhimdir. Bu zo'ravonlikka qarshi siyosatni amalga oshirish, ijobiy maktab muhitini targ'ib qilish, ijtimoiy faoliyatga jalb qilish imkoniyatlarini taqdim etish va tegishlilik va bog'liqlik tuyg'usini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Bardoshlilik va yoshlarning ijobiy rivojlanishiga hissa qo'shadigan omillarni tushunish o'smirlar deviatsiyasining oldini olishda muhim rol o'ynashi mumkin. Kuchli tomonlarga tayanish, ijobiy munosabatlarni rivojlantirish, kompetentsiya va avtonomiya tuyg'usini rivojlantirish, ko'nikmalarni rivojlantirish va jalb qilish uchun imkoniyatlar yaratish chidamlilikni oshirishi va deviant xatti-harakatlarga kirishish ehtimolini kamaytirishi mumkin.

O'smirlik deviatsiyasini tushunishda madaniy omillarni hisobga olish juda muhimdir. Madaniy me'yorlar, qadriyatlar va umidlar jamiyatlarda farq qiladi va bir madaniy kontekstda deviant deb hisoblangan xatti-harakatlar boshqasida boshqacha ko'rib chiqilishi mumkin. Madaniy omillarni tan olish va hal qilish madaniy jihatdan mos keladigan oldini olish va aralashuv strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradi.

O'smirlik - bu tengdoshlar bilan munosabatlarning ahamiyati ortib borayotgan davr. Tengdoshlarning ta'siri o'smirning deviant xatti-harakatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynashi mumkin. Tengdoshlar deviant harakatlar bilan shug'ullanish uchun ijtimoiy qo'llab-quvvatlash yoki rag'batlantirishni ta'minlashi mumkin va moslashish yoki ijtimoiy mavqega ega bo'lish istagi o'smirlarni boshqa yo'l bilan qilolmaydigan xatti-harakatlarda ishtirok etishga olib kelishi mumkin. Tengdoshlar ta'sirining

dinamikasini tushunish deviant xatti-harakatlarning shakllanishi va mustahkamlanishini tushunishda juda muhimdir.

OAV, jumladan, televidenie, filmlar, musiqa va internet ham o'smirlik deviatsiyasiga ta'sir qilishi mumkin. Ommaviy axborot vositalari ko'pincha o'smirlarning munosabatlari, e'tiqodlari va xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan deviant xatti-harakatlarni tasvirlaydi va jozibali qiladi. Ommaviy axborot vositalariga ta'sir qilish va ommaviy axborot vositalarining xabarlari o'smirlar o'rtasida deviatsiyaning shakllanishi va normallashtirishiga qanday hissa qo'shishini o'rganish muhimdir.

Differentsial assotsiatsiya nazariyasi deviant xatti-harakatlarni bunday xatti-harakatlar bilan shug'ullanadigan boshqalar bilan o'zaro munosabatlar orqali o'rganishni taklif qiladi. Deviant tengdoshlari bilan muloqotda bo'lgan yoki deviant rol modellariga duchor bo'lgan o'smirlar deviant xatti-harakatlarni o'zlashtirib olishlari va ular bilan shug'ullanishlari ehtimoli ko'proq. Differentsial assotsiatsiyaning ta'sirini o'rganish ijtimoiy o'zaro ta'sirlar deviatsiyani shakllantirish va saqlashga qanday hissa qo'shishi haqida tushuncha berishi mumkin.

O'smirlik deviatsiyasi kengroq ijtimoiy va ekologik kontekstda tekshirilishi kerak. Mahalla xususiyatlari, ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli, madaniy qadriyatlari va resurslardan foydalanish imkoniyati kabi omillar deviant xatti-harakatlarning tarqalishi va namoyon bo'lishiga ta'sir qilishi mumkin. Kontekst omillarining individual va shaxslararo omillar bilan o'zaro ta'sirini o'rganish o'smirlik deviatsiyasini yanada kengroq tushunishga yordam beradi.

O'smirlar og'ish haqida gap ketganda, turli xil rivojlanish traektoriyalarini kuzatishi mumkin. Ba'zi odamlar o'smirlik davrida vaqtinchalik yoki eksperimental deviant xatti-harakatlar bilan shug'ullanadilar, lekin ular yetuklikka to'xtashadi. Boshqalar balog'at yoshiga yetganda doimiy deviant xatti-harakatlarda davom etishlari mumkin. Deviant xulq-atvorning rivojlanish traektoriyalarini kuzatuvchi tadqiqotlar ushbu yo'llarni farqlovchi omillar haqida tushuncha berishi va maqsadli aralashuvlar haqida ma'lumot berishi mumkin.

Qayta tiklovchi adolat yondashuvlari: faqat jazo choralariga e'tibor qaratish o'rniga, tiklash adolatli yondashuvlar deviant xatti-harakatlar natijasida yetkazilgan zararni tuzatishga qaratilgan. Ushbu yondashuvlar huquqbuzarlarni javobgarlikka tortish, huquqbuzarlar va jabrlanuvchilar o'rtasidagi muloqotni osonlashtirish, reabilitatsiya va jamiyatga reintegratsiyani rag'batlantirishni o'z ichiga oladi. O'smirlik deviatsiyasini hal qilishda qayta tiklanadigan adolat amaliyotining samaradorligini o'rganish aralashuv strategiyalari bo'yicha muqobil istiqbollarni taqdim etishi mumkin.

O'smirlik deviatsiyasini o'rganishda axloqiy mulohazalar asosiy hisoblanadi. Tadqiqotchilar va amaliyotchilar tadqiqotda ishtirok etayotgan yoki psixologik xizmatlarni oladigan o'smirlarning farovonligi va huquqlarini birinchi o'ringa qo'yishlari kerak. Axborotlangan rozilik, maxfiylik va aralashuvlar dalillarga asoslangan va madaniy jihatdan sezgir bo'lishini ta'minlash muhim axloqiy mulohazalardir. Kesishuv doirasi irq, jins, jinsiylik va qobiliyat kabi turli xil ijtimoiy o'ziga xosliklar shaxsning tajribasi va xatti-harakatlariga kesishishini va ta'sir qilishini tan oladi. O'smirlar o'rtasida deviant xatti-harakatlarning namoyon bo'lishini kesishgan

o'ziga xosliklar qanday shakllantirayotganini tushunish, bu bilan bog'liq murakkabliklarni yanada to'liqroq tushunish imkonini beradi.

O'smirlik deviasiyasini o'rganishga individual, shaxslararo, atrof-muhit va madaniy omillarning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda ko'p o'lchovli ob'ektiv bilan yondashish muhimdir. Ushbu omillarni o'rganib chiqib, tadqiqotchilar va amaliyotchilar oldini olish, aralashuv va yoshlarning ijobiy rivojlanishini rag'batlantirish uchun yanada nozik va samarali strategiyalarni ishlab chiqishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yusupov, U., & Baxtiyorova, M. (2022). Ijtimoiy gender stereotiplar. *Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar*, 1(1), 452-455.
2. Umdjon, Y., & Mohira, H. (2023, April). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLADA O'ZINI-O'ZI ANGLASH JARAYONINING RIVOJLANIB BORISHI. In *E Conference Zone* (pp. 32-38).
3. Umidjon, Y., & Zilola, G. A. (2023). SHAXSLARNING O'ZIDAGI ENERGETIK QOPLAMINING PSIXOLOGIK JIHATLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 304-310.
4. Umidjon, Y., & Humora, V. (2023). GENDER FARQLARNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK TOMONLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 386-390.
5. Umidjon, Y., & Farangiz, A. (2023). GLOBALLASHUVNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK VA TARIXIY XUSUSIYATLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 382-386.
6. 1.Barno, N., & Buvirobiya, H. (2023). MAKTABGACHA YOSH DAVRIDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASINING O 'ZIGA XOS TOMONLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 394-397.
7. 2. Shavkatovna, N. B. (2022). Axborot texnologiyalari bilan ishlovchi shaxslarning psixologik xolatining patologiyasi. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 658-662.
8. 3. Mingboyevich, U. B., & Shavkatovna, N. B. (2022). TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA DARS JARAYONINI TASHKIL ETISHNING PSIXOLOGIK MEZONLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 276-279.
9. 4. Норбекова, Б., & Орокбоева, М. (2022). Sharq mutafakkirlarining oilada bolalar shaxsida etnopsixologik xususiyatlarni tarbiyalash haqidagi qarashlari. *Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы*, 1(1), 440-442.
10. 5.Norbekova, B. S. (2021). The Role of National Traditions in the Formation of Ethnopsychological Characteristics in Children and Teenagers. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 12(10), 1848-1853.
11. 6.Norbekova, B. (2021). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI: MAKTABGACHA YOSHDAGI

BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI. *Мактабгача таълим журнали*, 3(3).

12. Umidjon, Y., & Xolida, M. (2023). YOSHLAR ORASIDAGI ZARARLI ODATLAR VA ULARNING INSON ORGANIZMIGA TA'SIRI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 397-401.

13. Umdjon, Y., & Madina, A. (2023, April). PROFESSIONAL MOTIVATION AND ITS STRUCTURE IN THE MANAGEMENT PROCESS. In *E Conference Zone* (pp. 11-16).

GRAFITTING INSON HAYOTIGA PSIXOLOGIK TA'SIRI

Yusupov Umidjon Salim o'g'li

O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali

Niyatqulova Muborak

O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya: Ushbu tesizda grafittilarning insonlar hayotiga ta'siri, graffitining psixologik ijobiy va salbiy tomonlari, insonlarda keltrib chiqaradigan turli xil psixologik omillari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ostraksizm, stigmatizatsiya, terapeya, stress, ijodkorlik, qobiliyat, yuridik qonunlar, rasmlar chizish, sa'nat asarlari.

Bugungi rivojlangan dunyoda grafittilarga bo'lgan e'tibor ancha yuqori bo'lib yirik shaharlarda devorlarga turli xil rasmlar chizish shu orqali insonlarga turli xil ta'sir o'tkazishining eng katta samarali vositasi bo'lib qolmoqda. Grafittilar orqali insonlar hukumatga atrofda kechayotgan voqea hodislarga o'zlarining rahmatini yoki keskin noroziligini bildirishadi.

Graffiti ba'zi odamlar uchun badiiy ifoda shakli sifatida ko'riladi. Bu graffiti rassomiga ijodiy va badiiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O'zini ifoda etish shakli sifatida graffiti odamga o'zini yaxshiroq tushunishga va o'zini o'zi qadrlashini oshirishga yordam beradi. Graffiti bo'yash harakati noqonuniy hisoblanadi va jarimaga tortilishi mumkin. Bu ba'zi odamlarda xavf-xatarli xatti-harakatlarga yordam berishi mumkin. Qonunni buzish va qo'lga tushish qo'rquvi odamda psixologik stressni keltirib chiqarishi mumkin.

Graffiti jamiyat tomonidan qabul qilingan san'at turi emasligi sababli, graffiti ijodkorlari ijtimoiy ostrakizm va stigmatizatsiya xavfiga duch kelishi mumkin. Bu insonning o'ziga bo'lgan ishonchiga va ijtimoiy munosabatlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Graffiti shaxsiy xabarlar va ifodalar vositasi sifatida ishlatilishi mumkin. Graffiti chizganlar o'zlarining hissiy tajribalarini yoki ijtimoiy qarashlarini aks ettirishi mumkin. Bu odamning hissiy qoniqlanishini oshirishi mumkin.

Graffiti bo'yash qonuniy javobgarlik va jinoiy jazoga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, graffiti yaratuvchilar qonun tomonidan qo'lga olinishi va jazolanishidan qo'rqishlari mumkin. Bu odamning stress darajasini oshirishi mumkin.